

УДК 371.134:33

Надія Олійник

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЕКОНОМІКИ

У науковій статті узагальнені теоретичні положення щодо суті поняття «компетентність» та обґрунтовані особливості формування професійної компетентності майбутнього вчителя економіки загальноосвітніх навчальних закладів. Охарактеризовані структурні компоненти, їх змістове наповнення в системі формування професійної компетентності вчителя економіки та педагогічні умови ефективної реалізації на засадах взаємозв'язку в процесі навчальної і позаурочної діяльності.

Ключові слова: професійна компетентність, формування особистості, навчально-виховний процес, педагогічна діяльність.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку освіти на сучасному етапі, означених у державних документах є підготовка кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукомістких та інформаційних технологій, мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці.

Утвердження громадянського суспільства потребує переосмислення і змістових характеристик освітніх предметів, підвищення ролі економічної освіченості, розуміння економічних законів, проблем суспільства та шляхів їх розв'язання, усвідомлення працьовитості як високої моральної цінності, свідчення громадянської позиції людини, її суспільної значущості.

Оновлення змісту і навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору передбачає орієнтацію навчальних програм на компетентнісний підхід та створення ефективних методик його запровадження. Компетентнісна освіта на предметному рівні орієнтована на засвоєння особистістю конкретних навчальних результатів – знань, умінь, навичок, формування ставлень, досвіду, рівень яких дозволяє їй діяти адекватно у певних життєвих ситуаціях.

Тому, на сучасному етапі модернізації освіти особливої актуальності набуває поняття «компетентність», що визначається багатьма чинниками, оскільки саме компетентності, на думку багатьох учених, є тими індикаторами, що дозволяють визначити готовність майбутнього вчителя економіки до роботи в школі, до активної участі в житті суспільства.

Розвиток сучасної економічної освіти потребує формування

професійної компетентності вчителів економіки нового типу, які в умовах інноваційного освітнього середовища не тільки передають на інформаційному рівні учням знання, а й сприяють розвитку креативності їх економічного мислення, формуванню умінь самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації. Оволодіння економічними знаннями, мисленням та реалізація їх у практичній діяльності створює базу для загального зростання економічної культури суспільства як невід'ємної умови розквіту добробуту в Україні.

Науково-теоретичне обґрунтування особливостей формування професійної компетентності майбутнього вчителя економіки потребує характеристики означеного поняття «компетентність» та його структурних компонентів у системі підготовки студентів до роботи в школі.

Важливе значення для обґрунтування наукових підходів до визначення поняття компетентностей є праці вітчизняних педагогів Н. М. Бібік, О. В. Овчарука, Л. І. Паращенко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, С. Е. Трубачевої та інших учених. Суть поняття «компетентнісний підхід» сучасними педагогами-науковцями визначається як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток предметних і фахових компетентностей особистості. Результатом такого процесу є формування загальної компетентності, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися у процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід професійної діяльності.

Під компетентністю науковці визначають спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності.

Відомі російські педагоги В. В. Краєвський, А. В. Хуторський розрізняють терміни «компетентність» і «компетенція», пояснюючи, що «компетенція у перекладі з латинського «competentia» означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід. Компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано діяти в певній сфері [5, с. 20].

С. Е. Шишов та В. А. Кальней вважають, що компетентність – це вміння діяти на основі набутих знань професійного вибору, і виділяють такі у структурі ключових компетентностей:

– компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що ґрунтується на способах здобування знань з різних джерел інформації, зокрема, й пізнавальних;

– компетентність у сфері соціально-трудової діяльності (зокрема, й вміння аналізувати ситуацію на ринку праці, оцінювати власні можливості та інші) [5, с. 39–40].

На цій основі науковці вважають за потрібне ввести в обіг поняття «освітні компетенції», «професійні компетенції», як складні узагальнені способи діяльності, що їх опановує майбутній фахівець, де компетентність є результатом набуття компетенцій. Вони зазначають, що загальноосвітні компетенції потрібні не для всіх видів діяльності, у яких бере участь людина, а тільки для тих, що охоплюють основні освітні сфери та навчальні предмети.

Узагальнюючи наукові підходи, метою нашого дослідження є характеристика суті поняття «компетентність» в системі освіти та обґрунтування структурних компонентів і особливостей формування професійної компетентності майбутнього вчителя економіки в системі підготовки до викладання економічних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах.

Аналіз досвіду освітніх систем підтверджує, що одним із шляхів оновлення змісту і навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору є орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід та створення ефективних технологій його запровадження.

У контексті досліджуваної проблеми важливо звернути увагу на те, що професійна компетентність вчителя економіки має свої специфічні особливості й ширше коло самореалізації. Діяльність учителя старших класів характеризується, зокрема, багатофункціональністю, що пов'язано із специфікою викладання економічних дисциплін і потребує постійного професійного самозбагачення, удосконалення форм і методів навчання, виховання школярів; яка передбачає гнучкість, креативний характер педагогічної взаємодії, емоційну стабільність, що актуалізує потребу в професійній компетентності.

У рамках проекту «Освітня політика та освіта «рівний-рівному» компетентність розглядається як уміння діяти на основі набутих знань професійного вибору. Українськими педагогами визначений перелік ключових компетентностей:

- компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що характеризується як цілісне індивідуальне утворення і є процесуальною основою оволодіння знаннями та вмінням;
- компетентність у сфері соціального життя, що передбачає здатність проектувати стратегії свого життя, відповідно до норм і правил суспільства та інших чинників;
- загальнокультурна компетентність;
- громадянська компетентність;
- компетентності з інформаційних та комунікаційних технологій.

Кожна з означених компетентностей передбачає засвоєння не окремих елементів знань і вмінь, а володіння комплексною системою, в якій для кожного виділеного напрямку її набуття є відповідна сукупність

освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер.

У ринковій економіці реальну цінність становлять спеціалісти, здатні організувати робоче місце, сформулювати власні цілі й перспективи роботи з урахуванням потреб суспільства, підготовки випускника ВНЗ до компетентно-професійної діяльності.

Нові пріоритети і цінності розвитку українського суспільства змінили підходи до освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу. Тому, проблема професійної компетентності вчителя економіки загальноосвітніх навчальних закладів набуває особливої актуальності на сучасному етапі, оскільки за своєю сутністю є системоутворюючою, такою, що інтегрує різні сфери діяльності. Від професійної компетентності залежить ефективність навчально-виховного процесу. Професійна компетентність учителя економіки, окрім ґрунтового знання свого предмета, методу викладання, включає ряд складових, зокрема, умінь: інтелектуальних, мовленнєво-комунікативних, емоційно-вольових, творчих, діагностичних, організаторських та інших.

Суттєве значення для визначення основних складових професійної компетентності майбутнього вчителя мають праці О. В. Аксьонової, І. А. Зязюна, Н. В. Кузьміна, О. Я. Савченко та інших учених. Вони зазначають, що серед складових професійної компетентності вчителя важливими є інтелектуальні та комунікативні здібності. Інтелектуальні здібності реалізуються через загальну високу культуру, широту наукового кругозору, здатність до сприймання та творчого осмислення психолого-педагогічних явищ, узагальнення, порівняння матеріалу, гнучкість у виборі методів викладання.

У процесі підготовки до викладання економічних дисциплін майбутні вчителі мають володіти, насамперед, здатністю забезпечити:

- засвоєння базового рівня економічної освіченості;
- формування в учнів знань прикладного характеру, що уможливорює адекватну дію у в тій чи іншій економічній ситуації;
- формування умінь самостійно засвоювати економічну інформацію, аналізувати її і ухвалювати обґрунтовані рішення;
- виховання конкурентоспроможної особистості випускника загальноосвітніх навчальних закладів;
- орієнтацію на дотримання правил цивілізованого ринку у вирішенні проблем.

Важливими складовими професійної компетентності вчителя економіки, як зазначалось, є сформованість педагогічного мислення, прогностичних, діагностичних, організаторських здібностей, мовленнєво-комунікативних умінь. Педагогічне мислення виразно виявляється в аналізі конкретних педагогічних ситуацій, визначенні педагогічних проблем у даних конкретних умовах та знаходженні шляхів їх розв'язання. У педагогічному мисленні є елементи планування та прогнозування. Для

цього вчителеві важливо бути чутливим до педагогічних явищ, переконаним у силі впливу навчально-виховного процесу на розвиток учня, глибоко розуміти закономірності педагогічного процесу, його рушійні сили, кількісні і якісні зміни у ньому, глибоко його аналізувати. Професійні цілі вчителя мають продовжитись у відповідних практичних цілях. При наявності зв'язку між ідеями і цілями педагогічний процес набуває організованості, доцільності та продуктивності, контролює схеми навчально-виховних впливів.

У процесі формування професійної компетентності майбутніх учителів економіки важливим є також оволодіння багатоваріативними методиками і технологіями – уміннями організовувати навчальну діяльність учнів різного рівня навчальних досягнень, що стимулює розвиток критичного мислення, утворює особистісне спілкування, діалог, дискусію, обмін думками тощо.

З огляду на зазначене, майбутнім учителям важливо володіти уміннями, зокрема:

- ведення економічного словничка, в якому в доступній формі пояснюються економічні терміни;
- проведення ігор економічного змісту, уроків-аукціонів;
- використання ребусів, кросвордів, бесід економічного змісту на уроках та у позаурочний час;
- проведення бесід з батьками про важливість економічної освіти і виховання на сучасному етапі;
- проведення екскурсій на підприємства та інші.

Використання таких ефективних форм формування економічних знань та умінь засвідчує володіння вчителем необхідними складовими професійної компетентності.

Отже, сучасний етап розвитку соціально-економічного стану країни актуалізує потребу формування активної, професійно компетентної особистості, якій притаманні якості, спосіб мислення, що стимулюють до співпраці, готовність взяти на себе відповідальність, а також є створення умов для професійного становлення особистості вчителя, творчої самореалізації, потреби в оволодінні професією, формування свідомого ставлення до праці, уміння діяти компетентно і технологічно в умовах ринкової економіки. Сучасна молода людина має бути мобільною, інформованою, критично і творчо мислячою, більш мотивованою до самонавчання і саморозвитку, самоудосконалення, самореалізації.

З огляду на зазначене, компетентнісний підхід в економічній освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчально-виховного процесу. Він потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно, для «всіх», на суб'єктивні надбання кожного майбутнього фахівця.

Тому, основними завданнями формування професійної компетентності

майбутнього вчителя економіки є формування технологічно підготовленого випускника ВНЗ до активної трудової діяльності, оволодіння життєво необхідними знаннями та уміннями для обґрунтованої професійної самореалізації. Саме через засвоєння економічних знань, формування відповідних компетенцій, здійснюється підготовка студентів до взаємодії з соціальним середовищем, до роботи у загальноосвітній школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова О. В. Методика викладання економічних дисциплін : навч. посіб. / Олена Валентинівна Аксьонова. – К. : КНЕУ, 2006. – 708 с.
2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Інформ. зб. Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 1/2. – С. 5–54.
3. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
4. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко та ін. ; за ред. О. І. Пометун. – К. : Вид-во А.С.К., 2004. – 192 с.
5. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології : інтеракт. підруч. для педагогів ринкової системи освіти / Іван Павлович Підласий. – К. : Видав. Дім «Слово», 2004. – 616 с.